

Kataluniar Hizkuntzazko Itzulpenaren I Sinposio Nazioartekoa

Xabier Mendiguren
Itzultzaile Eskolaren zuzendaria

Joan den maiatzaren 8, 9 eta 10ean, Kataluniar Hizkuntzaren II Kongresuaren barruan, ospatu du katalunierarako itzulpenak bere lehen sinposioa Bartzelonako Majestic Hotelean.

David H. Rosenthal katalanofiloak Bartzelonako Unibertsitateko Aula Magnan "**Kultura eta Askatasuna**" gaiaz emandako hitzaldi batez eman zitzaion hasiera sinposioari eta ondoren, Avinyò, 9n, El Gran Café jatetxean afari bat eskaini zieten antolatzaileek Kataluniar Hizkuntzazko Itzulpenaren I Sinposio Nazioartekoan partaide izango ziren hizlari guztiei.

Biharamun goizeko bederatzietan ireki zen sinposioa Kataluniako Generalitateko Kultur Kontseilaria den H. Sr. Joaquim Ferrer jaunaren hitz batzurekin, eta ondoren APTC/LC (Kataluniar Hizkuntzako Itzultzaile, Interpretari eta Zuzentzaileen Elkarte Profesionala)-ren lehendakaria den Lluís Urpinell jaunak egin zuen I Sinposio Nazioartekoaren aurkezpena.

Berehalaxe Peter Newmarkek, hitza hartu zuen eta "**Itzulpenaren garrantzia**" gaiaz hitzegiteko, Kataluniari buruzko aipamen berezia eginez:

P. P. Newmark (1936) Cambridgeko Unibertsitateaz Doktore da Hizkuntza Modernotan, Holborneko Hizkuntza Modernotako Sailaren Buru eta 1984ean Hizkuntzalarien Institutuko Presidentorde izan da.

Traduktologo ezaguna izaki, artikulua eta lan ugari idatzi du gai honez, besteak beste, **Approaches to Translation** (1981) **ASLIB Translator's Handbook** (1983), **Langage du Droit et Traduction** (1982), **Survey on Case Grammar** (1986).

Itzulpenaren aurreko historikoez hitzegin ondoren, XX. mendearen bigarren atalean izan duen gorakadaren berri eman zuen eta gaur egun testuekin (artikulu, txosten, idatzi, publizitate) liburuarekin baino zehrikeri handiago duen ekintza linguistiko gisa gehiago hartzen da eta ez hainbeste ekintza literario gisa. Berrogeiren bat herrialdetan itzultzaileak elkarte profesionaletan bildurik daude eta FIT-en kide dira, gehienek unibertsitate-mailako prestakuntza dutelarik.

Azkenik itzultzailearen betekizunak laburbildu zituen:

- a) Nazio, gizatalde eta banakoen artean elkar-ulermena eta bake-giroa sortzen lagundu.
- b) Ezaguerak eskualdatu.
- c) Nazio eta erregio-mailako kulturaren emaitzik hoberenak hedatzen lagundu.

Bestalde, itzultzaileak izan beharreko gaitasunen artean aipatu zituen:

- a) Hizkuntzarekiko sentiberatasuna.
- b) Itzulpeneko edo xede-hizkuntzako lengoia idatzia menderatu.
- c) Itzuli beharreko testuek darabilten gaia ezagutu eta menderatu.
- d) Sorburu hizkuntza ezagutu.
- e) Zentzu komuna izan, hautatzen jakin eta prestua izan.

Ondoren **Jaime Medina** (1949) Filologia Klasikoan lizentziatua eta Bartzelonako Unibertsitate Autonomoan Latin-Filologiaren irakasle dena mintzatu zen "**Kataluniar Hizkuntzara eginiko itzulpenen iragana, presentea eta etorkizuna**" gaiaz.

Virgilio, Horazio, Catulo, Ovidio, Erasmo, Spinoza, Locke eta abarren itzultzailea izaki, Medina jaunak oso hurbiletik aztertu zuen idazle klasiko zenbaitek, hala nola: C. Piba, M. Torres, J. Verdager, V. A. Estellés., M. Martí i Pol, A. Guimerà eta J. Jarner-ek buruturiko itzulpen-lana.

Goiz sortu zela kataluniarren artean hizkuntza arrotzak ezagutzeko zaletasuna esan zuen eta Ramon Llull, kataluniera literarioaren lehen sortzaile handiak Mallorcan arabiera ikasteko eskola bat sortu zuela arabiarrei kristautasuna irakasteko asmoz. Baina XIV. mendearen bukaera arte ezin liteke hitzegin Itzultzaile-Eskolaz. Garai honetan has ten bait da kataluniar kultura klasikoaren humanismoa bereganatzen au-

tore greko eta latinoen obrak itzuliz, (Seneca, Cicero, Ovidio), aldiki-deak ere ahaztu gabe (Boccaccio, Petrarca edo Dante). Parez-pare Biblia eta Kempisa herri mintzairaz zabaltzeko ere egin zen ahaleginik.

XVI eta XVII. mendeetan klasikoren bat edo beste itzuli zen arren, hutsune nabarmena dago beste hizkuntzatan sorturiko literatur obrak katalunieratzeari dagokionean. Baina piskanaka, Cerveratik hasita, indarra hartzeari ekiten dio ekintza honek XIX. mendearen erdi aldera klasiko greko-latinoen obra sistematiko katalunieraz jartzearen premia sentitzen da, baina gauden mendera arte ezin izan zen burutu amets hau, Bibliaren bertsio bikoitza bezala.

Noucentismoak oso garbi zeukan ikasketa filologikoen premia hizkuntza desberdinak zehatz ezagutzeko eta literatur historiako obrarik desberdinenak kataluniar kulturaren txertatuz sortzaileen lana errazteko, nazio-kultura edukinez betetzearen taldelanak Josep Carnerrek ingelestetik buruturiko itzulpen bikainak edo Carles Ribaren "L'Odisea" bezalakoak eman zituen.

Gaur egun mundu-literaturako obrarik hoberenen kopuru on bat irakur daiteke katalunieraz eta filosofo eta pentsatzailerik nagusienak hasiak dira katalunieraz adierazpenak egiten, halere beste kulturetako emaitz ugari dago katalunieraratzeko.

Hurrengo hitzaldia Xabier Mendigurenek (1945) eman zuen "**Katalunieratik euskararako itzulpenaren egoera**" gaiaz. Bertan emandako hitzaldia bere osotasunean Senezen zenbaki honetan mango dugunez gero, ez dugu laburpenik eskainiko. Hitzaldia euskaraz egin zuen eta sinposiokideek aurrez emandako katalunierazko itzulpenaren bitartez jarraitu zuten.

Josep Daurella i de Nadal jaunak Filologia Catalana-n lizenziatua, Diari Oficial de la Generalitat de Catalunya (D.O.C.)-en zuzentzaile izana eta gaur egun Enciclopèdia Catalana Fundazioaren hizkuntz aholkaria da. Besteak beste, A. Urretavizcayaren **Zergatik, Panpox?** (*Per qué, nenut?*) eta **Reduccions** aldizkariak argitaratutako euskal poesiaren monografikoaren itzultzailea da.

Berorrek emandako hitzaldiaren titulua izan zen: **Euskaratik katalunierarako itzulpenaren egoera gaur egun**". Aurrena, historia labur bat egin zuen euskararen iturburu idatziz eta ondoren euskararen araukuntzaz eta estandard literarioaren finkapenez eta euskara mintzatuaz hitzegi zuen. Gero euskaratik katalunierara itzultzeaz dituen arazoez, euskalkiez eta hizkuntz erregistroez eta zuzeneko edo zeharbidezko itzulpenaz aritu zen.

Bukatzeko azken urteotan katalunieratu diren euskal obren berri eman zuen eta zer eratako inizatibak dauden Kataluniar Herrialdeen eta Euskadiren artean.

Basilio Losada Castro, Bartzelonako Unibertsitatean Filologia galaiko-portugeseko sailaren buru denak saiakera eta artikulu ugari idatzi ditu literatura galaiko-portugesaz. "**Katalunieratik galaiko-portugesera** (Galiziar eremuan) egin diren itzulpenen egoeraz" mintzatu zen.

Ugari samar dira galegora itzultako poeta kataluniarrak. Costa i Llobera, Pere Quart, Espriu, J. Domènech, Raimon, Perucho eta abar. Baina ekarpenik nagusiena **Mostra antolóxica de poetas contemporáneos**-en dago, non ehun orrialdetan Carner, Riba, Sagarra, Salvat-Papasseit, Foix, Marià Manent, Pere Quart, Espriu eta G. Ferrater-en poemak itzultzen diren.

Beste behin, jadanik aipatua dugun, Josep Daurellak, "**Galaiko-portugesetik** (Galiziar eremua) **katalunierara egindako itzulpenen egoera**" gaiaz hitzegin zuen. Galegoaren gorabidean izandako alde desberdinak, Erdi Aroko distiratik gaur eguneko berbizkundera bitartean aipatu ondoren, galegoa eta katalunieraren arteko berdintasun —eta desberdintasunakaztertu zituen eta azkenik, galegotik katalunierarako itzulpenaren historia eta gaur eguneko egoera azaldu zituen.

Manuel de Seabra (1932) lisboatar katalanofilo ezagunak, Verdager, Josep Pla, Bartra, Cucurull, Espriu, R. Pinyol, X. Bru de Sala eta abar portugeseratu dituenak **Katalunieratik galaiko-portugeserako** (Portugaldar eremua) **itzulpenaren gaur eguneko egoera** gaia erabili zuen. Nahiz eta Portugal eta Kataluniaren artean Erdi Aroan loturarik eta parekidetasunikizan eta mende honen hasieran Ribera-Rovira kataluniar lusofiloak lan garrantzitsua burutu, Katalunia Portugalen ezezagun handia izan da 50. urteak arte. Harrez gero Cucurull, Pere Calders, Espriu, Nora, Horta, Bru de Sala, Oriol Pi de Cabanyes eta abar.

Fèlix Cucurull (1919), poeta eta idazle ezagunak "**Galaiko-portugesetik katalunierarako itzulpenaren egoera**" gaiaz hitzegin zuen.

Portugesetik katalunierara, dakigula, egindako lehen itzulpena 1614ekoa da. 1880an **O pranto de Camoês**, Ernesto Piresen poema itzultzen da. Ignasi Ribera-Rovirak autore-sail bat itzuliko du: Júlio Dantas, Guerra Junqueiro, António Sergio, Eça de Queiroz, Marcelino Mesquita, Alfonso Lopes Vieira, Augusto Casimiro...

Antero de Quental-ek *Poemes de Teixeira de Pascoas* itzultzen du. **Cucurull** eta de **Sebrak** *Antologia de contes portugueses*. **Dolç-Colomek** *Os lusiadas* 1984ean **J. M. Llompark**ek **F. Pessoa** itzultzen du. Laster agertzekoak dira **Llibre de dessa-sosse** eta **Torgaren La creació del món**.

Elena Wolf (1927), Zientzia Klasiko eta Erromanikotan lizentziatua denak Moskuko Unibertsitatean eta gaur egun katalunieraren irakasle Leningradon, "**Katalunieratik errusierarako itzulpenaren egoeraz**" hitzegin zuen, esanez azken aldi honetan asko areagotu dela SESB-en Kataluniar literatura klasiko eta moderno-arenganako zaletasuna eta zenbait autore klasikoren prosazko zein bertsozko obrak itzuli direla. SESB-eko argitaletxe nagusienek errusierara itzultitako ipuin bildumak argitaratu dituzte (Espriu, Calders eta abar). Beraz, Errusia eta Kataluniaren arteko harremanak gero eta gehiagorantz doazela aitortu daiteke Leningradon eta Moskun dauden bi katedren eraginez.

Elena Vidal eta **Monika Zgustová**, bata Filologia Erromanikoan eta beste Errusia Literaturan doktore direnak, eta eslabiar autore ugariaren katalunieraratzailerak (**Gorki**, **Puxkin**, **Turgueniev**, **Txekhov**, **Xukxin**, **Čapek**, **Seifert**, **Dostoievski**, **Milan Kundera**...) errusieratik katalunierara itzultitako obren egoeraz aritu ziren.

Itzultzeko obrak hautatzerakoan kontutan hartu beharreko editorearen eta itzultzailearen irizpideak aipatu zituzten. Ondoren perspektibak aztertu zituzten dauden hutsuneen berri emanez eta azkenik itzulpenak dituen zailtasunak komentatu zituzten soluziobide batzuekainiz eta transkribapen-proposamen batzueginez. Poema itzuli batzuek jatorrizkoekin errezitatuz amaitu zuten jarduna.

William Cliff (1940) Lovainako Unibertsitatean Filosofia eta Letra Erromanikotan lizentziatua denak, hain zuzen ere **Gabriel Ferrater** idazle kataluniarrari buruz tesia eginez "**Katalunieratik frantseserako itzulpenaren egoeraz**" hitzegin zuen, nahiko negargarria zela aitortuz. Eta **Cliffen** iritziz, Frantzian ere hitzegiten den hizkuntza izateak kalte egin dio katalunierazko literaturaren zabal-kundeari, zeren frantsesentzat Frantzian "frantsesa besterik ez bait da hitzegiten" eta gainerako guztiak **patois** baizik ez bait dira.

Halere, badago intelektual multzo bat kataluniar literatura badagoelela dakiena, nahiz eta **Ramon Llull** eta **Raymond Quenau** bezalako autoreak bakarrik ezagutu. Baina **Espriu** izan da Frantzian ezagutu den poeta bakarra, frankismoaren garaiko burrukazko aieru bereziak izan dituelako. **Cliffek** berak **G. Ferrater-en Poème inachévé** itzuli eta

katalunierazko literatur obra baten itzultzaile hobereinari Generalitateak ematen dion saria irabazi du.

Xabier Bu de Sala i Castells (1952) Filologia Catalana-n lizentziatua "**Frantsesetik katalunierara egindako itzulpenez**" aritu da. Zalantzarik gabe eragin handia izan zu frantses kulturak kataluniar intelektualgoan baina sarritan itzulpen premiarik ez dute izan zuzenean irakurtzeko erraztasuuna zutelako. Mende honen lehen hamarkadetan sentitu izan da klasikoak itzuli beharra. Bestalde frantse-sa zubi ere izan da beste hizkuntza batzurekiko. Gaur egun argita-letxeen artean gero eta konkurrentzia handiagoa dago hutsuneak bete-tzeari dagokionean. Bestalde frantses eraginaren pisua galtzen ari da. Azkenik, hizkuntz mailak parekatzearen zailtasunaz hitzeggin zuen, hizkuntz hurbiltasunaz eta poesia eta bertsoaz.

Giuseppe Grilli (1946) Hizkuntza Erromanikotan lizentziatua eta espainiar hizkuntza eta literaturen irakasle izan da Catanian eta orain Napoliko Unibertsitatean Katalunieraren katedradun da. "**Katalunieratik italierarako itzulpenez**" aritu zen, Erdi Arotik hasi eta XX. mendera arteko lanen ikuspegia emanez, Errenazi-menduan, Barrokoan eta XIX. mendean barrena, egin diren berreskura-penez eta etorkizuneko ikuspegiez hitzeggin ondoren, azkenik Josep Carner-en monografia bat eskaini zuen: noiz, nola eta zergatik itzulia izan den italierara.

Jaume Creus i del Castillo (1950) Filosofia eta Letratan lizentziatua; besteak beste, Salgari, Verne, Pavese, Marcuse, Schiller, Benjamin, Youcenar... itzuli ditu. "**Italieratik katalunierarako itzulpenez**" aritu zen. Kataluniarrek beti izan dute halako lilura-mendu bat italiar kulturaren aurrean; opera izan da italiar literatura ezagutzen hasteko bidea. Ondoren Pavese eta Pasoliniren kasuak aipa-tu zituen. Dauden hutsuneak nabarmendu eta gero, etorkizunarenau-rraikuspenaz eta agian gerta litekeen berbizkundeaz mintzatu zen.

Azkenik, **Veronica Lawson**, germaniar eta frantses literaturan lizentziatuak, 1978az geroztik itzulpen automatikoaren editore bihurtuak "**Itzulpen automatikoaren praktika: oraina eta gero-ko izankizuna**" gaia landu zuen. Arazo eta egoeraren berri eman ondoren, itzulpen automatikoaren tipologia eskaini zuen, zeina bost sail nagusitan banatzen den. Merkatuan dauden sistemen zerrenda bate-kin amaitu zen hitzaldia.

Biharamunean, 10ean, **Fritz Vogelsang** (1930) Stuttgartarra, S. Espriuren **La pell de brau** alemanierara itzuli duena mintzatu zen "**Katalunieratik alemanierarako itzulpenaren egoeraz**" eta

Feliu Formosa (1934) Filologia Erromanikoan lizentziatuak eta 30 bat idazle alemaniarren itzultzaileak hitzegi zuen "**Alemanieratik katalunierarako itzulpenaren egoeraz**". Arazo orokorren ondoren, Modernismo, Noucentismoa, Errepublikak eta Gerraondoa berezi zituelarik. Ikusi zenez, garrantzizkoa da Alemanian literaturaren presentzia katalunieraz, baina bete beharreko hutsunez ere mintzatu zen, itzultzailearen espezializazioaz eta diru-laguntzen beharraz mintzatuz amaitzeko.

Enric Badosa (1927) Espriu, Foix, Espinàs eta beste poeta askoren gaztelaniaraztailea "**Katalunieratik gaztelaniarako itzulpenaren egoeraz**" mintzatu zen. 20. urteetan jaiotako poeta ugarik gaztelaniaz idatzi zuten bere obra; fenomeno hau berria izan zen kataluniar literaturan eta hauetariko zenbait —Costafreda, Corredor, Mathews, Badosa, Marcokataluniar literaturaren ezaguterazle bihurtu ziren estatuan barrena. Paulina Crusat, Rafael Santos Torroellà eta Fernando Gutiérrez izan dira itzultzaile garrantzikoenetako batzuek.

Avellí Artís-Gener (1912) Truman Capote, García Márquez, Borges, Vargas Llosa, Sillitoe, Yourcenar eta abarren itzultzailea izan denak "**Espanieratik katalunierarako itzulpenaren egoeraz**" hitzegi zuen.

Espanioletik katalunierara itzultzearen premiarik ez dagoela diotenen argudioak desegin zituen eta esan zuen lehen arrazoiak kanpotar hizkuntzari dagokion errespetuzko tratamendua ematea izango litza-tekeela -bihotz-bihotzezgoitik behera ezarria izan den hizkuntza menperatzaileari.

Antoni Tobella i Vergés (1957) Londresko Unibertsitatean Hizkuntza Erromanikoetan Doktoregoa lortu duenak "**Katalunieratik ingeleserako itzulpenaren egoeraz**" (Erresuma Batuko eremua) hitzegi zuen.

Ikuspegi labur baten ondoren, alderdi on eta txarrak aipatu zituen eta ondoren arazo batzuek jorratu ondoren ingeles merkatuan sartzeak esan nahi duen herronkaz mintzatu zen.

Aldiz, **Francesc Parcerisas** (1944) Por, Tolkien, Scott-Fitzgerald, Ezra Pound eta abar itzuli dituenak "**Ingelesetik katalunierarako itzulpenaz**" (Erresuma Batuko eremua) hitzegi zuen.

Ondoren **David Rosenthal** (1945) literatura konparatua doktoreak, sinposioaren hasierako hitzaldia ere eman zuenak, itzulpen ugari egin du katalunieratik eta brasileratik ingelesera. "**Katalunieratik ingeleserako itzulpena**" (USA eremua) gaia erabili

zuen. Laburpen baten ondoren kataluniar literatura USA-n hedatzeko iradokipenak egin zituen.

Donald Samuel Abrams (1953) itzulpen ugari egin du katalunierara eta ingelesera eta Bartzelonako Unibertsitate Autonomoan Hizkuntza Erromanikoetan lizentziatu da. "**Ingelesetik katalunierarako itzulpenaren egoeraz**" (USA eremuan) hitzegin zuen. Ira ganaren laburpen bat, orainaldiaren on-gaitzak eta etorkizunerako aurrikuspenak eta planteiamenduak eskaini zituen.

Ondorioak

Sinposioaren antolaketa akatsik gabea gertatu zen eta bi egunetan entzulegoaren partaidetza iraunkorra izan zen. 20-30 pertsona ingurukoa. Antolatzaileen iritzian helburuak ongi lortu ziren eta garbi geratu zen kataluniera eta beste zenbait hizkuntzaren arteko itzulpen-egoera nolakoa den. Ondorioz, itzulpenaren etorkizuna garbiago ikusten da eta bide honetatik aurrera jotzeko irizpide eta informazio mordo bat dago sinposioari esker. Azken-ondorio gisa eskari bat egin zitzaien Generalitatea eta estatuko instantziei katalunierarentzat beregaintasun osoa eskatuz beste hizkuntzekiko harremanetarako. Gaztelaniaren eta Atzerri Arazotako Ministraritzaren monopoliopelan egon gabe zinpeko itzulpenari eta interpretaritzari dagokionean eta bestalde J. V. Foix, poeta ospetsua, Nobel sarirako proposatzea erabaki zen sinposiokideen izenean.

Urrats bikaina kataluniarrena, bere garaian euskaldunok ere eman beharko duguna.